Odiseu, Don Juan, Narcis

I

Legenda lui Odiseu se construieşte în jurul seducţiei. Înzestrat cu o ascuţime de spirit fără de seamăn, întâiul dintre muritori prin iscusinţa-i inegalabilă, el stăpâneşte toate nuanţele limbii, toate resorturile ei ascunse, fiind capabil să mlădieze cuvântul în asemenea măsură încât să obţină accesul în cele mai intime profunzimi ale sufletului, înrobind astfel mintea tuturor celor care-i stau alături sau împotrivă, fie bărbaţi ori femei, fie monştri sau zei. Nimic nu rezistă persuasiunii lui demonice, redutele cad fără luptă, împotrivirea e inutilă, căci el găseşte mereu breşa, infima slăbiciune, rana nevăzută, înfigând pumnalul oţelit al intelectului său exact acolo unde e nevoie pentru a obţine capitularea. E şi motivul pentru care lumea i se aşterne la picioare, iar olimpienii îl duşmănesc, urzindu-i la tot pasul capcane. Cu toate astea, el nu e fericit, caută mereu înfruntarea, turnirul logic, prăpastia dialecticii, împins de o misterioasă neliniște ce-l obligă să supună, iarăşi şi iarăşi, alţi potrivnici. În cele din urmă, se trezeşte, practic, fără rivali, proclamat campion absolut al virtuozităţii, deţinător al centurii cu diamante a inteligenţei la toate categoriile de greutate, imposibil de detronat. Totuşi, el are nevoie de încă o confirmare, porneşte din nou la luptă, străduindu-se să inventeze alte provocări, deşi inamicii potenţiali nu sunt prea numeroşi, într-o lume în care Hercule, Ahile, Tezeu sau Meleagru fac legea, tranşând disciplinat monştri mitologici, artefacte magice ori tirani insolenţi. Îl tentează să-şi încerce puterile cu Sfinxul, infinit-sofisticatul distribuitor de enigme şi ghicitori, însă Oedip i-o ia înainte. Îi mai rămân doar sirenele şi, pentru ca întâlnirea cu ele să pară mai dramatică, asistăm la o regie atentă, la o rafinată construire a situaţiei. Catarg, dopuri în urechi, frânghii fixate strâns în jurul trupului, ispitirea languroasă a fiinţelor mării, dorul de abis, rezistenţa obţinută doar graţie previziunii şi ajutorului oamenilor săi, depăşirea amară a obstacolului, plauzibila infiltrare a regretului în spatele măştii irezistibilului erou, preţioasa victorie, Ithaca. Scenariul fusese pregătit cu mult înainte ca întâlnirea să se producă, viclenia lui insurpasabilă

făcea biruinţa-i imposibil de răsturnat, barzii locului aveau deja la dispoziţie copii ale discursurilor rostite, precum şi descrieri precise ale protagoniştilor, ceea ce avea să se întâmple parcă nici nu mai conta, fiindcă povestea fusese deja scrisă şi avea să ne fie transmisă de Homer. Odiseu a ajuns la locul stabilit pentru înfruntarea tentaţiei, s-a lăsat legat potrivit instrucţiunilor pe care tot el le împărţise marinarilor şi a început să aştepte. Sirenele au apărut la timp şi totul părea să se desfăşoare potrivit minuţioasei planificări, confirmând măiestria şi stăpânirea de sine a eroului. Cu toate astea, sirenele n-au scos niciun cuvânt, s-au mulţumit să-l fixeze în tăcere, scrutător şi indiferent. Întâi, a crezut că tovarăşii săi au uitat să-i scoată dopurile din urechi, apoi, că şi-a pierdut auzul, în cele din urmă – că visează. Niciun cuvânt nu se desprindea de pe buzele rămase lipite ermetic, nicio urmă de sunet nu străbătea din piepturile lor fabuloase. Odiseu a început să se zbată, să spumege, să ameninţe, să urle. Cerşea vorbe, insinuări, argumente imbatabile, revelaţii adânci, dezlegări de enigme. Se socotea înşelat, dispreţuit, transformat într-o paiaţă ridicolă, plângea de neputinţă, în vreme ce zâmbitorii lui companioni, purtându-şi cuminţi dopurile în urechi, îl priveau cu admiraţie, preţuindu-i priceperea de comediant şi socotind că totul se petrecea potrivit scriptului, victoria fiind aproape. Sirenele rămâneau impasibile, istovitor de rigide, însă privirile lor nu-l slăbeau nicio clipă, părând să-i cerceteze cele mai tainice cotloane ale minţii. În cele din urmă, corabia s-a îndepărtat, zbuciumul lui Odiseu a încetat, a fost eliberat din strânsoarea funiilor şi camarazii săi l-au purtat pe braţe, sărbătorind cel mai de preţ triumf, fără să ştie că tocmai asistaseră la umilitoarea lui înfrângere.

Fără să bănuiască, Kierkegaard a explicat cel mai exact semnificaţia adevăratei istorii a întâlnirii lui Odiseu cu sirenele: „Răufăcătorul înveterat nu vrea să mărturisească (tocmai în aceasta constă şi demonicul, că nu vrea – comunicând cu binele – să-şi ispăşească pedeapsa). Contra unui asemenea om există o metodă, chiar dacă este rar întrebuinţată. Este tăcerea şi puterea ochiului. Un inchizitor înzestrat cu puterea fizică şi elasticitatea spirituală de-a rezista, fără să-i slăbească încordarea, având puterea să reziste – fie şi 16 ore, reuşeşte să facă în cele din urmă să răbufnească involuntar mărturisirea. Nimeni care are mustrări de conştiinţă nu poate răbda tăcerea [...] Singurul care poate sili închiderea în sine să vorbească

este ori un demon mai înalt (căci fiecare michiduţă îşi are tartorul lui) ori binele, care ştie să tacă absolut".

II

Descriind-o pe fecioara lui Meruling, Barbey d'Aurevilly se lansează într-un comentariu ale cărui valenţe metafizice probabil că nici măcar nu le bănuia: „Ea este foarte dreaptă, foarte perpendicular aşezată. Fiinţele pure sunt drepte. După talie şi după mişcare se recunosc femeile caste; cele voluptuoase sunt zăbavnice, tânjitoare, şi se apleacă, mereu pe punctul de a cădea". Deşi profesiunea lui declarată e aceea de dandy, adică de fiinţă inutilă şi preţioasă, de animal artificial şi de lux, de animal hrănit cu mănuşi albe şi priviri blazate, deşi în el dispreţul luptă pentru întâietate cu un pesimism aristocratic de speţa întâi, cu toate astea, printre paşii lui de dans sau de scrimă, printre cuvintele de spirit scăpate ca din întâmplare, se strecoară câteva adevăruri fundamentale pe care distribuitorii spiritului universal le aruncă parcă în joacă, aproape siguri că nu pot să fie remarcate din pricina mascaradei obişnuite care are misiunea de a le oculta. Solemnitatea, poza, seriozitatea marilor întreprinderi culturale reprezintă încă din start un obstacol pentru descoperirea adevărului, tocmai fiindcă gardienii cunoaşterii se arată geloşi din pricina ritualului complicat care însoţeşte vânarea profesionistă a misterului. Întotdeauna înspăimântaţi că ar putea să-şi piardă comoara, ei sunt totuşi constrânşi să îngăduie, din când în când, diseminarea unora fragmente de sens, a unor idei ce ar putea să îngăduie întrezărirea abisului (doar ceea ce are legătură cu abisul e cu adevărat important pentru oameni, doar cei care pot să primească privirea prăpastiei ştiu să rămână în istoria spiritului; dacă metafizica a murit, a făcut-o doar pentru a lăsa să se nască ştiinţa abisului). Pentru că sunt obligaţi să fixeze un receptacul al ideilor pe care le aruncă în lume, ei hotărăsc să aleagă nişte fiinţe ce par incapabile să inspire încredere, nişte fiinţe aflate în afara cortegiului înţelepţilor oficiali. Dacă omenirea a avut până acum parte de asemenea revelaţii, ele nu s-au produs, cu siguranţă, în opera unui Kant, a unui Hegel sau a lui Balzac, ba nici măcar printre versurile minunate închipuite de Dante, Shakespeare sau Goethe. Adevărul e bine ascuns printre hangii,

spiţeri sau tâlhari, adevărul lasă să i se întrevadă strălucirea printre partiturile mereu neseriosului Mozart, interesat mai mult de scatologic decât de absolut, printre crizele de disperare ale unui Rimbaud plecat să vâneze unicorni alături de sclavii unui rege nebun, în marginea însemnărilor îmburghezitului Lichtenberg sau în manuscrisele pierdute ale episcopului Berkeley. Adevărul e dezvăluit numai acolo unde nu îl caută nimeni, numai acolo unde nu poate fi recunoscut.

Un dandy poate să fie, adesea, cel mai potrivit instrument al unei asemenea operaţiuni de camuflare, tocmai fiindcă fiinţa lui în întregime construită distrage atenţia de la spusele lui. El pare o marionetă din celebrul eseu al lui Kleist ori un personaj-mască din rafinatul teatru oriental, un actor de ne a cărui individualitate a fost în întregime înghiţită de rolul pe care şi-l asumă cu graţie. Subiectivitatea lui nu mai există deloc, modificările pe care le suferă trupul şi mintea lui îl transformă într-o maşinărie perfect obiectivă, într-un soi de automat al lui Vaucanson care nu mai păstrează decât aparenţa vieţii. Din aceste motive, ceea ce spune pare să aibă doar o funcţie strict estetică, cuvintele lui par replicile unui bufon mai stilat specializat în amuzarea nevroticilor: nimeni nu crede că trebuie să le ia în serios, deşi toţi le ascultă cu plăcere şi le admiră sonoritatea caustică.

Barbey d'Aurevilly nu poate să împărtăşească o soartă mai bună: îi inventariem mănuşile, însă îi uităm scrierile, memorăm anecdote despre trăsurile care îl duc înspre teatru, dar preferăm să ignorăm felul în care a trăit. Cu toate astea, cele câteva cuvinte aruncate în grabă despre fecioara lui Meruling merită să îl salveze, pentru că ele conţin în germene o întreagă ontologie.

„Fiinţele pure sunt drepte". Ideile, obiectele geometriei, figurile zeilor, armăsarii arabi, bolizii de la Ferrari, platanii, sculpturile greceşti, rugbyştii, toate astea intră în categoria fiinţelor pure. Impurul pare să aducă cu sine încovoierea, şerpuirea, ezitarea, ocolul, umilinţa, ridicolul, vâscosul, neantul. Sartre, algebra, iedera, moartea, enciclopediile chinezeşti, diminutivele, diureticele, luptătorii de sumo, femeile lui Giacometti, ornitorincul.

„După talie şi după mişcare se recunosc femeile caste; cele voluptuoase sunt zăbavnice, tânjitoare, şi se apleacă, mereu pe punctul de a cădea". Don Juan ştie după o singură privire unde să-şi caute prada: dacă e grăbit, dacă trebuie să-şi continue repede călătoria, se opreşte la o doña cu un unghi ascuţit, pe când, dacă are destul răgaz,

încearcă să cucerească solemna făptura a doamnelor în unghi drept, făptura de ceremonie a femeilor caste.

III

Cei pedepsiţi de zei nu par să aibă nicio clipă de răgaz. Ei trăiesc într-o circularitate a culpei din care nu se pot smulge. Tocmai fiindcă pedeapsa e una divină, ea se dovedeşte cu neputinţă de ocolit, tortura fiind dozată cu meşteşug în aşa fel încât sufletul şi trupul să sufere împreună. Infamii mitologiei nu au parte de ispăşire. În vreme ce damnaţii noştri speră într-o casare a infernului, Tantal, Sisif şi compania sunt obligaţi să dea etern aceeaşi unică reprezentaţie sub ochii spectatorilor divini care îi contemplă. Nu există amânare, concedii de boală ori de paternitate. Nu există vise, ispite sau moarte. Singura realitate e biciul dresorului, obezitatea geometrică a destinului.

Cu toate acestea, regulile sunt uneori încălcate. Eroi mai bizari pot să bruieze funcţionarea sistemului, eliberând spectre din Hades ori împiedicând executarea unor pedepse. Deşi îşi închipuie că i-au biruit pe zei, stricând ritmul lucrurilor eterne, satisfacţia lor este doar una de moment. Numai poeţii continuă să creadă că Prometeu a fost salvat de Hercule. De fapt, el poate fi întâlnit în continuare pe Elbrus, conversând cu vulturul său de proprie folosinţă. Rebelii au parte de glorie chiar dacă nu reuşesc să schimbe nimic. Din când în când, oamenilor trebuie să li se dea iluzia că sunt în stare să ocolească hotărârile olimpienilor, pentru că numai în acest fel poate fi micşorat numărul spitalelor de psihiatrie.

Deşi doar eroii cei mai gălăgioşi se bucură de aplauzele mulţimii, nu ei sunt aceia de care se tem zeii. Ocupaţi prea mult cu propria glorie, nu mai au timp cu adevărat pentru a se afla în opoziţie. Pericolul vine din partea anonimilor ori a personajelor din fundal. Rămaşi în umbră, tăcuţii au destul răgaz pentru a-şi plănui cu măiestrie scăparea. Ei nu recurg la gesturi măreţe, nu acuză nedreptatea destinului, nu-şi pregătesc intrarea în posteritate pe care triumfale. Temându-se mai mult decât orice de sclavie, refuză să accepte legea sistemului. Mimând cu meşteşug conformismul, ei evadează în propria minte, scăpând pentru totdeauna de circularitatea vinovăţiei. Pentru asemenea spirite nu există nicio pedeapsă prea grea,

fiindcă reuşesc mereu să se salveze. Aceştia sunt adevăraţii inamici ai zeilor, singurele făpturi de care merită să se teamă. Existenţa lor e singura limită a atotputerniciei divine. Deşi cred că i-au zdrobit, zeii sunt traşi pe sfoară.

Probabil că Narcis e personajul tipic al acestei istorii. Pedepsit de zei pentru delicte minore, doar fiindcă i-a împiedicat să-ţi satisfacă nişte capricii, el nu e una dintre figurile infame ale mitologiei. Cu toate acestea, e sortit să fie prizonierul etern al propriului său chip, e sortit să se contemple până la descompunere, până la delirul lucid care nu aduce niciodată eliberarea. Aparent incapabil de revoltă, el rămâne să se privească. Niciun erou bătăuş nu pare interesat de povestea lui şi autografii nu ne transmit nimic despre infinita voracitate a ochilor săi, siliţi să se hrănească mereu cu aceeaşi imagine. Chiar şi după inventarea televiziunii, Narcis priveşte acelaşi unic ecran, singur într-un ţinut în care nu vom izbuti să pătrundem niciodată. Zeii, scutiţi de revolte, par mulţumiţi. Cu toate acestea, ei nu bănuiesc că au de a face cu unicul prizonier care le-a scăpat încă de la început, cu fiinţa care a înşelat soarta. Desigur, el rămâne în continuare pe malul lacului şi pare netulburat. Însă zeii nu ştiu că Narcis nu s-a privit nicio clipă. Chiar dacă nu le vine să creadă, Narcis e orb.